

EKOLOGIK-HUQUQIY JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISH  
MASALALARI

Qo'shiyev Mirjalol Saidvali o'g'li

*Jizzax davlat pedagogika universiteti "Falsafa, tarbiya va huquq ta'lim kafedrası" stajyor o'qituvchisi*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada ekologik huquqiy javobgarlik takomillashtirish masalalari, ekologiyani muhofaza qilish, yo'qolib borayotgan tabiatni ayniqsa daraxtlar, o'simliklar hamda hayvonot dunyosini muhofaza qilish masalalari ilg'or surilgan. Atrof muhitga, hayvonat olamiga zarar yetkazilgan taqdirda jinoiy javobgarlikga tortilish masalalari, xorijiy davlatlarda ekologik huquqbuzarliklar uchun qo'llaniladigan ta'sir choralarni tahlil etish, shu bilan birgalikda ekologiya oid qonunlarni kodifikatsiya qilish ya'ni, ekologiya kodeksini yaratish haqida fikrlar yuritilgan.

**Abstract:** In this article, the issues of improvement of environmental legal responsibility, protection of ecology, protection of the disappearing nature, especially trees, plants and animal world are advanced. Issues of criminal liability in case of damage to the environment and animal world, analysis of measures of influence applied to environmental violations in foreign countries, codification of environmental laws, creation of ecological code, were discussed.

**Аннотация:** В данной статье раскрываются вопросы совершенствования эколого-правовой ответственности, защиты экологии, защиты исчезающей природы, особенно деревьев, растений и животного мира. Обсуждались вопросы уголовной ответственности за причинение вреда окружающей среде и животному миру, анализа мер воздействия, применяемых за экологические правонарушения в зарубежных странах, кодификации природоохранного законодательства, то есть создания экологического кодекса.

**Kalit so'zlar:** Ekologik xavfsizlik, elektr-qarmoq, kodifikatsiya, moratoriy, ekologik qonunchilik.

## KIRISH

Tabiat bilan jamiyat bir-biri bilan o'zaro uzviy aloqa va chambarchas bog'liqlikda bo'ladi. Bu uzviylik, o'zaro ta'sir tabiatning umumiy qonuniyatlariga mos kelishi, o'zaro teng muvozanatda bo'lishni talab etadi. Aks holda bu muvozanatning buzilishi salbiy holatlarni keltirib chiqarib, tirik mavjudotning yashashiga xavf soladi. Shu sababdan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 62-moddasida fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish lozimligi alohida belgilangan. Xuddi shunday munosabat O'zbekiston davlati olib borayotgan ekologik siyosatda, atrof-muhitni muhofaza etishga bag'ishlangan qonunlarda o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov to'g'ri ta'kidlaganidek, "Asrlar tutash kelgan pallada butun insoniyat, mamlakatimiz aholisi juda katta ekologik xavfga duch kelib qoldi. Buni sezmaslik, qo'l qovushtirib o'tirish o'z-o'zini o'limga mahkum etish bilan barobardir". Demak, bu g'oya insonlarni tabiat hamda atrof-tabiiy muhitni muhofaza

qilish, tabiiy resurslar va energiyadan oqilona foydalanish, energetika va ekologik xavfsizlik muammolarini oldini olishga zamon talabi asosida yanada e'tibor berilishini taqozo etadi.

### ASOSIY QISM

Agar ekologik qonunlar ijrosini tahlil etadigan bo'lsak, ularni ijrosi bo'yicha sezilarli darajadagi oqsashni kuzatish mumkin. Bu ba'zan ekologik qonun hujjatlari talabini fuqarolar va yuridik shaxslar tomonidan buzilishi tarzida namoyon bo'lmoqda.

Masalan, 2023-yilning 9 oyi ichida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrda PF-46-son Farmoni bilan daraxtlar kesilishiga moratoriy amal qilishiga qaramasdan joriy yilning o'tgan davrida daraxtlarning noqonuniy kesilishi bilan bog'liq 2 427 ta huquqbuzarlik qayd etilib, shundan 714 tup qimmatbaho navli daraxtlar noqonuniy kesilishiga yo'l qo'yilgan. Daraxtlarni noqonuniy kesish holatlari aniqlangan va tabiatga etkazilgan zarar 3,6 mlrd so'mni tashkil etgandi.<sup>4</sup>

Ushbu holat tabiat va uning resurslariga bo'lgan ehtiyojni yuqoriligini, bu esa o'z navbatida, ekologik qonunlarni buzganlik uchun javobgarlik masalalarini takomillashtirish zaruriyatini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligida atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish me'yor va talablariga rioya etmaslik, tabiiy resurslardan foydalanish shartlarini va tartibini buzganlik, aholining mahsulot(xizmat)larning ekologik xavfsizligi talablarini bajarmaslik va atrof tabiiy muhitga zarar yetkazganlik holatlari uchun jinoiy, ma'muriy, intizomiy, fuqarolik javobgarliklar nazarla tutilgan.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Ma'muriy javobgarlik to'g'risida"gi kodeksida, atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasida 39 tarkibdagi huquqbuzarlik uchun ma'muriy javobgarlikni nazarda tutuvchi maxsus bob ajratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining "Atrof muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasidagi jinoyatlar" nomli XIV bobida 12 tarkibdagi ekologik jinoyatlar va "Boshqaruv tartibiga qarashi jinoyatlar" nomli XV bobida bitta tarkibdagi jinoyat belgilangan. O'zbekiston Respublikasining "Ma'muriy javobgarlik to'g'risida"gi kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida ekologik huquqbuzarliklar ayrim turlari uchun javobgarlikni belgilash lozim bo'ladi.<sup>5</sup>

O'zbekiston Respublikasining "Ma'muriy javobgarlik to'g'risida"gi kodeksida quyidagi ekologik huquqbuzarlik uchun:

- tabiatni muhofaza qilishga qo'yiladigan standartlar, me'yorlar, qoidalar va boshqa me'yoriy-texnik talablarni buzganlik;
- tabiiy resurslardan foydalanganlik, ifloslantiruvchi moddalarni tashlaganlik va chiqarganlik, chiqindilarni joylashtirganlik uchun belgilangan to'lovlardan bosh tortganlik;
- tabiatni muhofaza qilish tadbirlarini bajarmaslik kabi xolatlar uchun yuridik javobgarlikni belgilash maqsadga muvofiq buladi deb hisoblaymiz.

<sup>4</sup> O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasining rasmiy Telegram-kanali <https://t.me/uzbprokuratura>

<sup>5</sup> O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish Respublikasi rivojlantirish masalalari: ekologik va Ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. – T.: TDYU, 2014. – 12 b.

Ekologiya sohasidagi jinoyatlar uchun nisbatan qat'iy javobgarlik choralari Xitoy Xalq Respublikasi JKda<sup>6</sup>belgilangan. Chunonchi, radioaktiv ifloslantiruvchi, tarkibida yuqumli kasallik manbalari bo'lgan moddalar, chiqindilar, zaharli va boshqa xavfli chiqindilarni noqonuniy joylashtirish, saqlash yoki atmosferaga chiqarish, shuningdek yerga ko'mish, suvga tashlash uch yildan yetti yilgacha ozodlikdan mahrum etish va jarima bilan; mamlakatga chetdan saqlash, ko'mish va joylashtirish uchun qattiq chiqindilarni kiritish besh yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum etish va jarima bilan; ushbu harakatlar alohida og'ir oqibatlariga sabab bo'lsa o'n yildan ko'p muddatga ozodlikdan mahrum etish va jarima bilan jazolanishi mustahkamlangan.

Ozarbayjon Respublikasi Jinoyat kodeksining<sup>7</sup> ekologik jinoyatlarga bag'ishlangan 28-bobi (15 moddadan iborat) ham Rossiya Federatsiyasi va Qozog'iston Respublikasi jinoyat qonunlaridagi ekologik jinoyatlar uchun javobgarlik belgilangan normalarga yaqin. Ozarbayjonda ekologik xavfli modda va chiqindilar bilan muomalada bo'lish qoidalarini buzish eng og'ir ekologik jinoyat hisoblanadi hamda uch yildan sakkiz yilgacha ozodlikdan mahrum etish bilan jazolanadi.

Xorijiy mamlakatlarda ekologik jinoyatlarga qarshi kurashning holati to'g'risida qisqacha xulosa qilar ekanmiz, aksariyat hollarda hujjatlarida ushbu ekologik davlatlarda jinoyatlar jinoyat-huquqiy alohida bobga ajratilganligini kuzatishimiz mumkin. Ko'pgina hollarda ushbu mamlakatlar jinoyat qonunchiligi bir tusdagi qator ijtimoiy xavfli qilmishlar uchun javobgarlikni mustahkamlaydiki, bu o'z navbatida mazkur davlatlar oldida turgan ekologik muammolarning o'xshashligidan darak beradi.<sup>8</sup>

### **XULOSA VA TAKLIFLAR**

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida esa davlatning ekologik-huquqiy siyosati yo'nalishlarini hamda ekologik qonunchilikning o'ziga xos tomonlarini hisobga olib, ekologik jinoyatlar tizimini uch guruhga, ya'ni:

1. Atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish sohasidagi;
2. Tabiiy resurslardan foydalanish sohasidagi;
3. Ekologik xavfsizlik sohasidagi jinoyatlarga tasniflash ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarliklarni to'liq qamrab olish imkoniyatini beradi.

Respublikaning tabiiy iqlim sharoitini, ekologik konunchilik norma va talablarini hisobga olib, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga jinoyat tarkiblarini belgilovchi quyidagi, ya'ni:

- ✓ sanoat va maishiy chiqindilarni joylashtirish, saqlash va ulardan foydalanish qoidalarini buzganlik;
- ✓ davlat ekologik ekspertizasi talablarini bajarmaslik;
- ✓ tabiiy, jumladan, biologik resurslardan (ommaviy nobud bo'lishiga olib keluvchi vosita va qurollarini qo'llagan holda, masalan, baliq ovlash uchun “elektr-qarmoq”, o'rmonlarni kesish, hayvonlarni kimyoviy zaharlash va boshqalar) me'yordan ortiq va

<sup>6</sup> Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. – Владивосток, 1999.

<sup>7</sup> Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001

<sup>8</sup> “Ekologiya huquqiy javobgarlik” fanidan ma'ruzalar matni Tuzuvchilar : y.f.d., prof. Xolmo'minov J.T. y.f.n., dos. Nurmatov M.M - Toshkent-2011 b.123

xo'jasizlarcha foydalanganlik uchun javobgarlikni belgilab beruvchi yangi moddalarni kiritish zarur deb hisoblayman.

Ta'kidlashimiz joizki, u yoki bu darajada ekologik xarakterdagi munosabatlar belgilangan katta ko'lamdagi, o'zaro uzviy bog'liq qonunchilik hujjatlari bilan ishlash sharoitida, ularni bosqichma – boskich kodifikatsiyalash muammosi yuzaga keladi.

O'zbekiston Respublikasi ekologik siyosati qonunchiligi asoslarining hozirgi kundagi holati, yangi kompleks xarakterdagi umumlashtirilgan bosh kodifikatsiyalashgan huquqiy hujjatni qabul qilishni taqozo etadi.

Xuddi shuning uchun ham ekologik qonunchilikni kodifikatsiyalash jarayonida O'zbekiston Respublikasining Ekologiya kodeksini ishlab chiqish va qabul qilish lozim deb hisoblaymayman.

Ekologiya kodeksini ishlab chiqish va qabul qilish davrida quyidagi masalalarga e'tiborni qaratishimiz lozim deb hisoblayman.

Birinchidan, Ekologiya Kodeksi – bu, jamiyat va tabiat o'zaro munosabatlarining barcha yo'nalishlarida umumiy hamda o'ziga xos me'yor va talablarni belgilab beruvchi, ekologik muammolarni hal qilish uchun barcha ekologik huquq institutlarini birlashtiruvchi, yagona normativ-huquqiy hujjatda tartibga solingan bevosita ta'sir etuvchi qonunlar majmui hisoblanadi;

Ikkinchidan, Ekologiya Kodeksini ishlab chikish – ilmiy-amaliy jihatdan asoslash hamda ekologik chora-tadbirlarni ro'yobga chiqarishning ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliyhuquqiy mexanizmlarini yaratishni talab etuvchi murakkab huquqiy ijodiy jarayondan iborat;

Uchinchidan, Ekologiya Kodeksi me'yor va talablarini qo'llash samaradorligini, nafaqat boshqaruv organlarining, maxsus vakolatli davlat organlarining faoliyatiga, balki fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi, jamoat tashkilotlarining, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining ekologiya muammolarni hal etishdagi keng ishtirokiga bevosita bog'liq bo'ladi.

Atrof muhitni muhofaza qilish borasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi ekologik qonunchilikni yanada rivojlantirish va takomillashtirish mamlakatimizda atrof muhit va aholi salomatligini muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash orqali, iqtisodiyotimizni yanada yuksaltirishni barqaror rivojlanish prinsiplari bilan uyg'unlashgan holda olib borishga xizmat qiladi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – 2023
2. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy kodeks
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi: (2022 yil 10-iyulgacha bo'lgan o'zgartish va qo'shimchalar bilan) Rasmiy nashr O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. T.: Adolat
4. "Ekologiya huquqiy javobgarlik" fanidan ma'ruzalar matni Tuzuvchilar : y.f.d., prof. Xolmo'minov J.T. y.f.n., dos. Nurmatov M.M - Toshkent-2011
5. O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish Respublikasi rivojlantirish masalalari: ekologik va Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – T.: TDYU, 2014.